

ЗА ЕТНОНИМА БАШКОРТ

Р. З. Янгузин

В историко-етнографската и лингвистичната литература са предприети множество опити, свързани с тълкуването на етнонима *башкорт*. Тук няма смисъл подробно да се разглежда всяка една от предложените версии. Ще се спрем само на най-важните от тях.

За първи път въпросът за произхода на етнонима *башкорт* е поставен от В. Н. Татищев (1676–1750). Според него думата “*башкорт*” означава “*главен вълк*” или “*крадец*”, “заради техния поминък ги именували така”. В. Н. Татищев публикува и едно предание, широко разпространено сред башкирците, за тяхното име. “Някога тръгнали от Бухара мисионери за разпространението на мюсюлманската религия и не знаели в коя посока да се отправят, тъй като навсякъде живеели кафири-неверници, тогава пред тях се явил вълк и ги повел към Уралските планини, където живеели предците на башкирците в езичество; от това те получили и названието башкурт, т.е. вълча глава”¹.

Според П. И. Ричков (1712–1777) ногайците са нарекли башкирците “*башкурт*”, т.е. “*главен вълк* или *крадец*”, заради отказа им да се преселят заедно с тях на юг².

И. Г. Георги в “Описание на всички, обитаващи Руската държава народи и техните житейски обреди, навици, дрехи, жилища, вероизповедания и пр. достопаменности”, във втората част пише: “башкирците както сами, така и от ногайците, се наричат башкурти. Това наименование означава, по тяхното тълкуване, пчелар (от думата *курт, пчела*), а по ногайски – *главен вълк*”³.

Както е видно, изследователите от XVIII век се опитват да обяснят етнонима *башкорт* като название, дадено от съседните народи. Едновременно с това се подчертава, че самите башкирци също наричат себе си башкорт.

В презрителното тълкуване на този етноним, от страна на ногайците и другите народи, няма нищо удивително. Оскърбителното мнение за названието на съседни или родствени народи било характерно не само в Русия, но и в целия свят.

В 1847 г. в Оренбургските губернски вестници е публикувана статията на В. Юматов “За названието на башкирците”⁴. Авторът пише, че башкирците “назовавали сами себе си башкурт, “пчелари” вотчинници, стопани на пчелите. Възможно е, това да е станало именно при техния преход в днешна Башкирия”⁵.

Д. А. Хволсон, в чиято работа “Известия за хазарите, бургасите, българите, маджарите, славяните и русите от Абу-Али Ахмед бен Омар Ибн-Даст, неизвестен досега арабски писател от началото на X век” най-точно е формулирана угорската теория за произхода на башкирския народ, смята, че древната форма на името на башкирците, както и на унгарците, е “*Баджгард*”. От “*баджгард*” са образувани и формите “*Башгард*”, “*Башкард*”, “*Башкарт*”, “*Башкерт*”, “*Башкорт*”⁶. Към мнението на Хволсон се придържа и И. Фишер. В своята известна работа “Сибирска история” той пише, че споменатите в различните средновековни източници разни названия на башкирците, а именно “... паскатири (Paskatir), башкир (Baschkir), башкорт (Baschkort) и маджар (Madchar), са все едно име...”⁷.

През 1885 г. с нова версия за етнонима на башкирците излиза на страниците на вестник “Оренбургски лист” А. Е. Алекторов. Според него названието *башкорт*, *башкурт* се състои от думите *башка* “отделен” + “*йорт*” – “жилище, поселище, страна”, т.е. отделна страна, отделен народ⁸.

В началото на XX век оригинално обоснова названието *башкорт* като “*главен вълк*” В. И. Филоненко. Според него “смелостта и безграничното безстрашие са утвърдили за башкирците и названието “*башкурт*” – главен вълк. Последното не само не съдържало в себе си нищо срамно и обидно, но даже се считало за слава и гордост на народа. “Главен вълк” в преносно значение, на фигуралния език на Изтока, означавал “главен, безстрашен грабител”. Става дума за време, когато грабежите и разбойничествата се приемали за знаменити подвизи”⁹.

По този начин в дореволюционната историко-етнографска литература, на основата на народната етимология и историко-семантич-

ния анализ, са изказани следните виждания за произхода на етнонима **башкорт**: “главен вълк”, “главен пчелар”, “отделен народ” и “башкорт” и “маджари” от един корен.

В съветско време числото на хипотезите продължава да расте. Р. Г. Кузеев приема, че тюркският произход на етнонима **башкорт** е твърде вероятен, за който са писали още в XVIII – началото на XX в. Той изказва предположението, че **башкорт** произлиза от **биш** + **корт** “пет вълка”, **боз/буз** + **корт** “сив вълк”¹⁰.

Ново в тълкуването на названието башкорт е разчленението на етнонима на три части: **баш** + **кор** + **т**¹¹ или **башк** (**а**) + **ар** + **т**¹². А. Н. Усманов и А. И. Бишиев, автори на предположението **баш** + **кор** + **т**, приемат, че **баш** се превежда като “глава”, така, както го тълкуват повечето изследователи, **кор** – като “кръг... разположение в кръг, съвещание на разни хора, седящи в кръг; племе, община”. Етнонимът означава “главно племе, главно обединение на родове и племена”. Окончанието **-т** е заимствано от монголските езици и означава множественост. Според Р. И. Гордеев, автор на версията **башк** (**а**) + **ар** + **т**, значението на етнонима е “хора, живеещи по реката Башка или Башкауз”, а **-т**, заимствано от иранските езици, подсказва множественост.

Според мнението на известния изследовател на тюркските етноними Н. А. Баскаков думата **башкорт** се състои от две части: “**badz** (**а**)” “баджанак” и “(**о**) **гур**”, и означава “баджанак на угрите”¹³.

Н. В. Бикбулатов в статията “Етнонимът башкорт” подробно е разгледал и анализирал всички тюркски хипотези за произхода на названието **башкорт**¹⁴. Той издига и свое тълкуване. В съобщението на Хардизи (XI в.) се споменава военачалник на име Башгирд. Той бил предводител на 2000 конници. Според мнението на изследователите Хардизи е писал за събития от по-ранно време, т.е. преди XI в. Ето този **Башгирд** “бил тази реална личност, от чието име води началото си етнонимът башкорт”¹⁵. Това станало в VIII – не по-късно от началото на IX в., южно от съвременната територия на башкирците. Етнонимът башкорт се появил “в процеса на консолидация на башкирците в етническа общност от по-висок порядък, отколкото племето или групата на няколко (немного) родствени племена и родове... по време на формиращата се древна народност. При това процесът на консоли-

дация стигнал толкова надълбоко, че довел, при съдействието на другия фактор – военно-политическата организация – до възникването на етническото самосъзнание на башкирците, намерило своето изражение в общия етноним”¹⁶.

У тюркските народи такъв преход на антропоним в етноним бил разпространено явление. Бикбулатов привежда известни примери: османски турци (по името на бей Осман); ногайци (по името на хан Ногай); юруци – номадски народ в Турция (по името Юрук); узбеки (по името на хан Узбек) и други.

Както показва прегледът, в XX столетие всички версии за произхода на етнонима башкорт тръгват от позицията на тюркската теория за произхода на башкирския народ. Публикуваните от Р. Г. Кузеев и Ф. Ф. Илимбетов многочислени етнографски материали за култа към вълка у югоизточните башкирци свидетелстват преди всичко за разпространението на тотема вълк сред тях, а не за самоназванието на целия народ¹⁷.

За народ с название башкорт вече свидетелстват първите писмени извори за башкирците, а именно арабските автори от първата половина на IX в. – С. Тарджуман и Масуди, в 922 г. – Ибн-Фадлан. Ще припомним още полузабравеното мнение на В. Н. Татищев за това, че башкирците се споменават още от Птолемей (II в.) с названието “*аскатири*”¹⁸. А. З. Валидов също допуска, че споменатият от Птолемей народ на име *Пасиртай* напомня самоназванието на башкирския народ “башкорт”¹⁹. Всичко това показва, че народ с название “башкорт” е съществувал дълго преди идването на тюркските и тюркизираните монголски племена и тяхното участие в етногенезиса на башкирския народ. Дали е бил древният башкирски народ тюркски или угорски, а може би тюркско-угорски? На този въпрос ще отговорят бъдещите изследвания. От всичко казано дотук, най-вероятно е мнението на Дж. Киекбаев, за съжаление премълчавано от изследователите, според което етнонимът *башкорт* е образуван по пътя на изменението на думите *бәш угыр: бәш угыр* → *баш курт* → сега *башкорт*. Древнотюркската дума *бәш* на башкирски означава *биш* (пет)²⁰.

Превод от руски език: *Мария Иванова*